

Pris 5kr

FRISTADSBYGDEN 1979

GAMMALT OCH NYTT – FRISTADS HEMBYGDSFÖRENING

ÅRSMÖTE

Fristads Hembygdsförening kallar härmed till

ÅRSMÖTE

Onsdagen den 18 april kl. 19 i Kyrkans Hus, Fristad
(Föreningen fyller samma dag 5 år!)

Anförande av ordf. i Västergötlands Hembygdsförbund

BERIT HANGE-PERSSON

Musikunderhållning av Fristads underhållningsorkester
under ledning av Ragnar Nilsson

Årsmötesförhandlingar

Kaffesamkväm

För intresserade visas stugorna (Klockarebolet och
Ekalyckan) från kl. 18.

ALLA HJÄRTLIGT VÄLKOMNA!

STYRELSEN

Stöd hembygdsrörelsen!

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Verksamhetsberättelse	sid. 3
Waldemar Johanneson	
Glimtar från dagligt liv i Tärby under 1900-talets första decennier	sid. 4
Karin Svensson, upptecknat av Maj Johansson	
Fristads Folkhögskola 100 år	sid. 6
Stig Johansson	
Vängavägen över Fristads hed 100 år	sid. 7
Gustav Thulin/Sven-Evert Gustafsson	
Ortnamn berättar om hembygden	sid. 8
Ann-Britt Boman	
Fristads Snickerifabrik	sid. 9
Birgitta Andersson	
Amerikaemigrationen från Fristad 1850-1930	sid. 12
Valter Fridén	
Sockenstugan i Fristad och "lärarinnan Tholda"	sid. 13
Birgitta Andersson	
Huset, dikt	sid. 14
G. Elmarsdotter (signatur)	
Så blommar min barndoms hage	sid. 15
Bengt Ekberg	
Diverse från heden	sid. 18
Fem år med Fristads Hembygdsförening	sid. 19
Waldemar Johanneson	

o o o 0 0 0 o o o

FRISTADSBYGDEN årgång 2

utgiven av Fristads Hembygdsförening.

Redaktionskommitté

Birgitta Andersson, Ann-Britt Boman,
Sven-Evert Gustafsson

Ansvarig utgivare: Waldemar Johanneson

Adress: FRISTADSBYGDEN

Fristads Hembygdsförening

Box 5

513 00 Fristad

Postgiro: 73 52 05 - 7

Medlemsavgift: 20 kr för enskild medlem, 30 kr för familj

Med detta nummer följer inbetalningskort för medlemsav-
giften. Vi hoppas att Du betalar in den så fort Du kan.

REDAKTIONSKOMMITTÉN TAR TACKSAMT EMOT BIDRAG TILL NÄSTA
NUMMER AV TIDNINGEN

VERKSAMHETSBERÄTTELSE

(i förkortad form)

Styrelsen för Fristads Hembygdsförening får härmed framlägga följande verksamhetsberättelse för verksamhetsåret 1978/79:

Styrelsen, som valdes vid årsmötet den 6 april 1978 har haft följande sammansättning:

Ordf. Waldemar Johanneson

V. ordf. Stig Flyckt

Sekreterare och kassör: Folke Andersson

Övriga ord. ledamöter: Bengt Ekberg, Eivor Skoglund, Ann-Britt Boman, Lennart Svensson

Styrelsesuppleanter: Tage Alänge, Sven Sixten, Sven-Evert Gustafsson, Birgitta Andersson och Lars Karlsson

Revisorer: Sune Johansson och Arne Rydfalk

Revisorsuppl.: Lars Johanson och Olof Toftby

Verksamhetsledare: Lars Johansson

Styrelsen har haft fem protokollförda sammanträden.

Föreningen hade vid verksamhetsårets utgång 324 medlemmar en ökning med 47 sedan föregående år.

- 6 april Årsmöte i Högtidssalen, Folkhögskolan. Gunnar Arnborg kåserade om västgötska stenmurar på ett sedvanligt underhållande och uppskattat sätt. Kaffesamkväm.
- 30 april Trots en osedvanligt kall "Valborg" hälsades våren. Kylan medförde att arrangemanget fick förläggas inomhus till Folkhögskolans aula. Fristads kyrkokår, DHR-kören och NTO-kören sjöng under kantor Rune Wennermarks ledning. Kaffesamkväm.
- 15 maj (Annandag pingst) Tipspromenad i Tärby. Information resp. frågor hade sammanställts av Karl-Erik Lundström och Waldemar Johanneson. Övriga ansvariga för arrangemanget var Folke Andersson, Ann-Britt Boman och Stig Flyckt. Närmare ett hundratal deltog i promenaden.

Under sommarmånaderna har ett omfattande arbete nedlagts i Klockarebolet, som snart helt och hållet inretts i 1800-talsstil. Även behövlige "moderniteter" har installerats såsom el-ljus och el-värme. Trädgårdsritning har upprättats av Hus-hållningssällskapets trädgårdsarkitekt.

- 24 sept. Jenny Ling-afton på Folkhögskolan. Skådespelerskan Birgitta Fernström och pianisten Gunilla Flinck framförde programmet "På sångens vingar" - ett arrangemang i samarbete med Medborgarskolan.
- 18 okt. Möte i Borgstena. Rektor Sven-Evert Gustafsson kåserade under rubriken "Borgstena i litteraturen" och Waldemar Johanneson visade sitt bildprogram "Odyssé på Korfu".
- 31 okt. Inbjudningsmöte i Klockarebolet. Ett 20-tal medlemmar, som anmält sitt intresse för praktiskt arbete inom föreningen samlades kring kaffeborden i stugan och planlade kommande arbeten.
- 22 nov. "Klas Olofsson-kväll" i Tämta. Folke Andersson kåserade på sedvanl. uppskattat sätt om vår bygds store hembygdsvårdare. Omkring 30 pers. deltog. Anders Björkqvist överlämnade en samling gamla dokument från Tämta till föreningen för vidare studium.
- 9 dec. "Lellemarten" vid Klockarebolet vid Ekalyckan. Den återuppståndna traditionen från flydda tider blev en klar succé. Tack vare stora och värdefulla insatser från en mängd medlemmar samt gåvor gav detta initiativ ett verkligt gott resultat. Fröken Gunhild Kjellgren bidrog till den fina stämningen genom sin medverkan med uppläsning.

forts. sid. 18

GLIMTAR FRÅN DAGLIGT LIV I TÄRBY UNDER 1900-TALET'S FÖRSTA DECENNIER BERÄTTADE AV KARIN SVENSSON, TYSKAGÅRDEN

Låt oss börja med att förklara namnet Tyskagården. Denna gård upptas i de äldsta jordeböckerna som "sämjehemman". Jordröntan bestämdes efter överenskommelse (=sämja). Namnet har uppkommit efter Håkan Tydzsch, som innehade gården på 1540-talet. I våra dagar är Tyskagården uppdelad på 4 ägare. En av dessa berättar här lite om sitt liv.

Jag är född i Tärby 1902 och äldst av fyra syskon (2 pojkar och 2 flickor). Vid 7-8 års ålder skrevs jag in i Tärby småskola hos fröken Olivia Svensson. Denna kvinna var lärarinna i Tärby mellan 1898 och 1933. Efter pensionering flyttade hon till Falköping, där hon nu ligger begravd. Inskrivning till småskolan hölls vartannat år, så några av mina klasskamrater var ett år yngre än jag. Vid inskrivningen gjorde min bror ett stort misstag. Han satte sig bredvid en flicka. För detta blev han tillrättavisad. Han fick lära sig att flickorna skulle sitta på den ena sidan och pojkarna på den andra i klassrummet.

Tärby småskola var ett rött tvåvåningshus, beläget vid landsvägen inte långt från kyrkan. Närmaste granne var fastigheten Sofielund. Den första våningen av skolhuset tjänstgjorde som fattigstuga, den andra var skollokal. Snart flyttades fattigstugan till Varnum och första våning blev då skollokal. På andra våning bodde lärarinnan.

Skolan började kl. 9 fm och slutade kl. 3 em. Läsning pågick varannan dag. Till skillnad från många andra på landsbygden var min skolväg kort (en kilometer). Någon skolmat serverades inte utan varje dag bar jag med mig smörgås och en "mjölkabutelj". Mjölkflaskan var ett bra tillhygge när man blev ovän med någon under skolvägen. Inredningen i salen var enkel ex. vedkamin, gammaldags träbänkar där stol och bänk sitter fast i varandra. Kaminen eldades av lärarinnan. Städningen sköttes av Matilda Moberg, som bodde på torpet Sköttorp nere i Kronosko-gen. På detta torp fanns 9 barn. Dasset var ett rött litet skjul i Odéhns stenmur bakom skolan. I småskolan fick vi undervisning i läsning, skrivning, räkning och kristendom. Mestadels skrev vi på griffeltavlor. Böckerna gick i arv mellan syskonen. Två flickor, Annie och Ingeborg, gick till fröken och ville ha undervisning i syslöjd, men detta var omöjligt. Lärarinnan sa, att det ämnet behärskade hon inte. Barn som var olydiga fick smäll på fingrarna och de fick stå i skamvrån.

För det mesta var dock Olivia snäll. När hon var sjuk fick eleverna gå hem. Lärarinnan umgicks med folket i ett fåtal gårdar. Hon hörde till "sociteten" och det var skillnad på folk och folk. Skolavslutningarna var högtidliga. Klassrummet var pyntat, föräldrarna satt bänkade och socknens präst Samuel Melin höll tal. Sedan skulle jag börja i folkskolan. Den var belägen vid Väla. Vägen dit var betydligt längre än den till småskolan. Vi gick ner till affären i byn. Där möttes ofta barnen i Tärby på väg till skolan. Från affären gick vi gamla vägen förbi Haga och "Gärdesbacke" ner genom skogen. Avståndet till Väla var ca 4 kilometer. Cyklar fanns inte. För det mesta gick vi fram och tillbaka men ibland blev vi skjutsade med häst och vagn. En lördag minns jag särskilt väl. Under dagen snöade det ymnigt och jag hade bara träskor på mig, så vägen hem blev besvärlig. En grannflicka bar mig på sin rygg hem. Väl hemkommen fick jag sätta mig framför den svarta vedspisen. Fötterna satte jag på ett vedträ i ugnen där de snart blev varma.

I Väla gick jag i 4 år varannan dag. Läraren hette Axel Johansson och han var lärare för Varnums och Tärby socknar. Han var sträng och höll god ordning på oss barn. De som inte fattade så bra, och de som varit olydiga fick örfilar med hjälp av en tjock räknebok. De som var elaka mot sina kamrater under skolvägen hölls kvar efter de andra och fick gå hem senare.

Varje påsk brukade vi barn ha med ägg till läraren. Man hade mellan 10 och 20 ägg med sig. De barn som ej hade ägg hemma, fick köpa dessa för att ha med till lära-

ren. Alla barn bjöds då på kaffe av Johansson och hans Selma. Vid påsk fick skolläraren så mycket ägg att han var tvungen att gå till Ågården och sälja dem. Antalet ämnen i folkskolan utökades något jämfört med i småskolan. Vi läste också svensk historia, geografi och naturlära. Ibland gjorde vi små utflykter i omgivningen. Några gånger gick vi och tittade på de branta klipporna vid Ramhall. De finns vid nuvarande landsvägen mellan Tärby och Varnum.

När jag slutat folkskolan började fortsättningsskolan, vilken varade i 6 veckor. Samtidigt gick jag och läste för Samuel Melin. Denne man bodde på den tiden i Farstorp Tärby. Jag konfirmerades 1916 i Varnum. Flickorna hade långa svarta klänningar och hängande hår med vita eller svarta rosetter i. Pojkarna hade svarta kostymer. En pojke fick följande fråga vid konfirmationsförhöret: "Vilka är dina närmaste?" Denna fråga kunde han inte besvara.

Efter skolgång och konfirmation fick jag börja arbete. Jag satt hemma och sydde samt arbetade samtidigt på gården hos mina föräldrar.

De nöjen som fanns här ute på landsbygden var inte så många. Logdans förekom ofta på privata fester och bröderna Moberg spelade dragspel. Melin försökte få med ungdomarna i den kristna Ungdomsföreningen. Jag gick med där. Det var emellertid svårt att värva folk till föreningen, eftersom det var absolut förbjudet att sedan gå på logdans. En gång när vi gick hem från ett möte med Ungdomsföreningen, passerade vi danspaviljongen. Drivna av nyfikenhet gick vi fram och bara tittade i fönstren. Vad skulle prästerna säga om de fick veta detta? Min syster träffade småskollärarinnan som sa: "Jag kan väl aldrig tro att de gick fram till danspaviljongen".

Hemma på gården fick vi flickor lära oss att mjölka, vilket var kvinnogöra. Mjölken separerade vi och sedan kärnade vi smör. Smöret sålde vi på torget i Borås för 2-3 kronor per kilo. Slaktade djur fraktades med häst och vagn till stan, där de såldes. Skulle vi sälja en ko levande, fick far leda kon till fots (4,5 mil fram och tillbaka). Kvinnorna skötte allt inomhus samt alla smådjur i ladugården. De skulle också hjälpa till med tröskning, potatissättning, sådd, höskörd och sädbärgning. Tröskning gick till på följande sätt. Tröskverket drogs av en eller två hästar som gick runt i ett s.k. körhus. På logen matades nekarna in i tröskverket. Då skildes halmen från havren. Därefter skulle korn och agnar skiljas åt. Det gjordes med hjälp av en kastmaskin, vilken drogs för hand av oss kvinnor. Detta var mycket tungt. Råghalm tillsammans med mjöl användes ofta som foder åt hästarna. För att skära halmen användes ett hackelseverk. Det var kvinnogöra att dra detta hackelseverk för hand, sannerligen ingen lätt uppgift.

På våren spreds gödsel för hand. Man körde ut ett lass i en s.k. häck och därefter använde männen grepen. När man skulle så hängde man en plåtbälja i en rem runt halsen och fyllde sedan baljan med säd. Därefter gick man fram och tillbaka över åkrarna och sådde med händerna.

Avvete och råg bakade vi bröd men havren användes mest som kreatursfoder. Under andra världskriget fick vi emellertid inte tag på havregryn. Då tog vi havre med till kvarnen, där kornen krossades. Skalen satt kvar på havren, så man fick spotta ofta när man åt av den havregrynsgröten.

Vid potatissättningen gjordes fåran av en "krok" (en årder) som drogs av en häst. Alla fick hjälpa till att sätta potatis. När potatisen skulle upp på hösten, körde vi med samma årder och sedan fick vi hacka och plocka för hand. Gräset som skulle bli hö slogs med lie. Kvinnorna krattade ihop gräset med en "riva". Därefter skulle det "kuvas". Höet kördes in med häst och vagn. I ladugården gafflades höet av för hand.

Såden slogs också med lie. Kvinnorna gick efter männen och nekade. Nekarna sattes upp mot varandra 4 och 4, eller skjulades upp på stakar för att torka. Varje höst hjälpte jag till att göra "stibbor". En stibba är förvaringsplats för rovor. Man grävde en grop. På botten av gropen lades halm och därefter kunde rovor läggas ovanpå halmen. Det hela täcktes med ris och jord. När detta var gjort var rovor skyddade mot vinterkylan.

Bärplockningen var viktig för hushållen. Vi plockade bär åt oss själva och ibland åt andra för betalning. En gång hade far lovat att jag skulle plocka blåbär åt några grannars bekanta. Jag letade länge innan jag fick ihop en hink. Jag ville ha 40 öre per liter för bären och det tyckte

köparen var hutlöst dyrt, så jag blev inte bjuden på kaffe som tydligen tänkt var. Mitt i byn ligger den vita kyrkan på sin kulle, där den legat i många hundra år. Den har reparerats och förbättrats vid flera tillfällen, dock inte utan protester. År 1895 inköptes en kamin till Tärby kyrka. Förut hade man inte haft någon värmeanordning. Vid flera tillfällen hade frågan varit uppe till behandling, men sockenmännen ansåg det onödigt. En talare framhöll vid en stämma, att han på inga villkor ville sätta in en kamin i kyrkan. Aldrig hade det väl hänt, att folk frusit ihjäl i kyrkan.

Sederna vid kyrkliga förrättningar har ändrats under 1900-talet, kanske mest vid jordfästningar. Före jordfästningen samlades man först i sorgehuset. Där bjöds det på kaffe och kakor samt ett glas vin och en karamell med svart krusigt papper och en ängel på. Innan processionen kom iväg till kyrkan, skulle man skåda liket. Därefter for man till kyrkan. Där skulle alla gångar vara täckta med hackat granris, och granar skulle sättas upp på olika ställen. Förr höll man ofta till på kyrkogården när en jordfästning förrättades. Bättre folk begravdes inne i kyrkan, och så småningom blev det vanligt att alla jordfästes inne i kyrkan. Efter jordfästning bjöds alla gäster på stor middag, där det ibland kunde gå livat till.

Detta har berättats av Karin Svensson och
nedskrivits av Maj Johansson 79-01-20

FRISTADS FOLKHÖGSKOLA 100 ÅR

Folkhögskolan i Fristad började sin verksamhet den 10 november 1879 på Backgården i Liared, och dess förste föreståndare var Henric Spaak. Han satsade större delen av sin avlöning för att möjliggöra verksamheten! På hösten 1882 lämnade han sin tjänst vid folkhögskolan, som nu flyttade till Fänneslunda säteri. Till föreståndare valdes Alfred Alström, som varit lärare vid skolan i Liared. Redan 1884 ångrade Spaak, att han lagt ned folkhögskolan i Liared. Han lyckades få den tillbaka dit och blev åter dess föreståndare. Alström fortsatte emellertid med en mera privat folkhögskola på Fänneslunda. På så sätt fick Älvsborgs län under ett par år två folkhögskolor helt nära varandra. Båda skolorna upphörde 1886. Det skulle dröja till 1895 innan några, för folkhögskolan intresserade personer, uppmanade skolföreståndaren Sanfrid Welin i Molkom att på egen risk starta en skola. I början av året konstituerades "Föreningen för främjande af Älvsborgs läns folkhögskola". Nu åtog sig Welin uppdraget och hyrde lokal på egendomen Stora Torpa vid Vänersborg.

Efter den andra och tillika den sista vinterkursen skrev han i redogörelsen: "Närheten till Vänersborg har icke heller under denna kurs verkat menligt på lärjungarnas seder och hållning."

Trots dessa positiva erfarenheter flyttade skolan till Herrljunga och Welin hoppades där kunna skaffa skolan egna ändamålsenliga lokaler, vilket emellertid misslyckades.

Redan 1908 förfrågade sig Welin hos de militära myndigheterna om den framtida användningen av Fristads Hed. Det skulle dröja till 1922 innan folkhögskolans byggnadsförening kunde förvärva omkring 56 tunnland av heden med där befintliga 36 byggnader.

Året därpå kunde folkhögskolan börja sin första vinterkurs i egna lokaler med bl.a. ett nybyggt skolhus.

Sedan dess har mycket förändrats. Endast några få av de ursprungliga byggnaderna användes fortfarande, bl.a. officersmässen. Nya hus för olika ändamål har tillkommit och de ansluter sig väl till den gamla bebyggelsen. Några saknar väl skolhuset, som nyligen rivits och ersatts med en modern byggnad anpassad efter tidens krav. Nu bildar regementets gamla förråd, numera skolans hembygdsmuseum, en vacker och väl balanserad fond. Under krigsåren var det en gång på tal att detta vackra gamla liggtimmerhus skulle huggas upp till vedbrand! - Nu har det äntligen kommit till sin rätt.

Manus: Stig Johansson

Rektor vid Fristads Folkhögskola
1967 - 1977

Om Folkhögskolan, se även sid. 18

VÄNGAVÄGEN ÖVER FRISTADS HED 100 ÅR

När forna tiders trafikanter från Vänga, Tämta etc. via Fristad ämnade sig mot Borås var de hänvisade till häradsvägen, som gick förbi Ljunga kvarnar vid Påtorp och över "Lappaträena" för att söder om dessa ansluta sig till den nyanlagda vägen mellan Fristad och Bredared förbi nuvarande Munkedal och innan denna väg anlades till den tidigare häradsvägen, som förband Ås härad med Bredared och gick rakt över Skalleområdet via bron över Munkån.

Efter tillkomsten av Borås-Herrljunga järnväg och därmed även Fristads järnvägsstation i början av 1860-talet blev det aktuellt med en ginare väg för transport av virke etc. till järnvägsstationen. Någon sådan väg fanns inte, men med regementets goda minne tog bönderna vägen över heden. Det var en billig väg, ty den tarvade inget underhåll, åtminstone från böndernas sida. När ett spår slitits upp så att det blev för djupt tog man helt enkelt och körde vid sidan om, och på så sätt spred sig hjulspåren solfjäderformigt över heden.

På 1870-talet blev det emellertid aktuellt med anläggande av en ordentlig väg över heden fram till järnvägsstationen. Sannolikt på initiativ av löjtnant J. von Koch på Påtorp och genom biträde av ett antal hemmansägare i orten, kom sedan arméförvaltningen tillstyrkt en sådan väg till stånd. Den torde ha blivit färdig på våren 1873, och är samma väg som alltsedan dess utgjort Alingsåsvägens utfart från Fristads stationssamhälle.

Den nya vägen kom emellertid att ge anledning till åtskilliga rättstvister. Anledningen var huvudsakligen den rätt som von Koch tillerkänts att av varje fordon som trafikerade den nya vägen, uppbära en avgift av fem öre. Avgiften erlades vid en för ändamålet uppförd tullstuga vid Svensbro, där en bom uppförts över vägen. Avgiften började upptagas i oktober 1880. Sockenmännen i Vänga etc. var emellertid inte belåtna med att nödgas erlägga vägtullen. Utslaget blev - efter många överklaganden - att tullen skulle utgå med fem öre för varje fordon med två eller flera hästar och tre öre för fordon efter en häst.

Vid sommarting 1884 fick häradsrätten vidtaga en ny undersökning om vägen över Fristads hed, denna gång på grund av en framställning om att vägen måtte förklaras som häradsväg och sålunda upphöra som enskild väg. Man skulle härigenom slippa tullavgiften. Det framhölls bl.a. att vägen över heden, räknat från den vid vägens början uppförda tullstugan, ej vore längre än 2.064 fot, då däremot den dåvarande häradsvägen från tullstugan till vägen från Bredared vore 3.864 fot samt vägen från det ställe, där de två sistnämnda vägarna möttes och fram till järnvägsstationen vore omkring 4.386 fot, vadan den längre vägen vore omkring 6.186 fot längre än den nu aktuella. Eftersom man ej med säkerhet kunde veta hur länge arméförvaltningen tillåte vägen, så tvekade häradsrätten tillstyrka bifall till ansökningen.

o o o 0 0 0 o o o

Den i artikeln nämnda tullstugan kan ses på ett av vykortet i serien Fristad på den tiden utg. av Fristads Ungdomsorkester 1971.

Vägtullen togs bort omkring 1895 i och med att vägbiten blev förklarad som s.k. häradsväg. - 1 fot = ung. 3 dm.

Om tullvägen samt om den forna bebyggelsen på Norrdal kan läsas i Gustaf Thulins bok Torpen i Fristads socken.

- Manuskript: Gustaf Thulin. Utdrag och kommentarer: Sven-Evert Gustafsson.

ORTNAMN BERÄTTAR OM HEMBYGDEN

Ortnamn är ett ganska mångskiftande begrepp. Det är inte bara namn på städer, socknar och byar utan också namn på sjöar och bäckar, åkrar och skogsskiften. Många namn försvinner, t.ex. på grund av ändrade jordbruksmetoder, och därmed försvinner också levande kulturhistoria. Ortnamnen ger oss nämligen kunskap om naturförhållanden och bosättning i äldre tider, om religiösa förhållanden och om sättet att leva. De är också en av våra sällsynta källor till kunskap om språket i äldsta tider.

I början av 1900-talet sysslade en ortnamnskommitté med att tyda ortnamn i Sverige på grundval av dåtida forskning. Den gav då ut Ortnamnen i Älvsborgs län, bl.a. omfattande Vedens härad. Även om forskare har olika teorier om ortnamns uppkomst, är det en systematisk översikt som är mycket värdefull, och där kan vi få veta följande.

Häradsnamnet Veden syftar på att området är skogrikt. Namnet betydde förr "skog" och finns i t.ex. Tiveden. Sockennamnet Fristad är svårare att bestämma. Efterleden -stad betyder "boplats", medan förleden kan vara en förkortning av namnet Fredrik. Att Fredrik kan bli Fris- är inte ovanligt i norska gårdsnamn och även svenska jämförelser finns. Sockennamnet är givet efter kyrkbyn, som förr omfattade flera gårdar. Andra namn där man kan tänka sig en person som namngivare, är gårdsnamnen Sibbarp (Sibbe, Sighbiörn), Torbjörntorp (Torbjörn), Sölebo (möjl. Sylve), Tubbekulla (Tubbe), Svensgården (Sven). Efterleden -arp i Sibbarp är densamma som -torp, en av de vanligaste ortnamnsledningarna i Västergötland. Troligen är betydelsen "utflyttargård". Kanske flyttade man ut från byn och grundade nybyggen. Samma ändelse finns i Mölarp, där förleden kommer av mölna, "kvarn". Efterleden -bo i Sölebo betyder helt enkelt "bostad, boplats".

Ortnamnforskare har funnit att efterleden i bebyggelsenamn är av olika ålder. Man brukar räkna de äldsta som en produkt av järnåldern. Till de äldsta hör namn på -lösa och ett sådant träffar vi på just i Fristad, nämligen Komlösa. Efterleden betyder troligen "ängsmark" och förleden "kummel", kanske i betydelsen "gravminnesmärke". Ortnamnstypen är för övrigt mycket sällsynt i dessa bygder. Naturbeteckningar ligger bakom namnet Långjum, (1540 Långhem), dvs "den långsträckta bygden". Efterleden -hem har alltså betydelsen "bygd". Byn utgjorde tidigare egen socken. Asklanda innehåller trädnamnet "ask" och land i betydelsen "terräng, område". Äspenäs innehåller äspe "aspskog" och Lundagården "lund, lövskog". Sik är troligen ett dialektalt uttryck, sik i betydelsen "fuktig dalsänkning". Arta har säkerligen sitt namn efter sjön Ärtingen, som härstammar från ett fornnordiskt ord alft, som betyder "svan" - alltså egentligen Svansjön! Namnet på en annan sjö, Öresjö, innehåller troligen det gamla ordet ör, "grus". Ortnamnens betydelse är dock omstridd. Så finns t.ex. även tolkningen "den vackra bygden" till namnet Fristad. Även andra ortnamn har blivit föremål för senare omtolkningar.

Varje ortnamn har sin historia. Det är en källa som kan ge oss mycken kunskap om vår hembygd och dem som bott där före oss.

Ann-Britt Boman

HEMBYGDSTRALLY

Söndagen den 6 maj 1979 anordnar Fristads Hembygdsförening och Fristads MHF-avdelning tillsammans ett hembygdsrally i avsikten att ge kunskap om vår hembygd. Vi får under en biltur bekanta oss med sevärdheter i Fristadbygden. Starten sker kl. 13.00 - 15.00 från parkeringsplatsen vid Idrottshallen.

Välkomna till en trevlig och intressant söndagstur i hembygden.

FRISTADS SNICKERIFABRIK

1896 grundades Fristads Snickerifabrik av bröderna Anton, Julius och Albin Andersson. Fabriken förlades intill Viskan vid Kröcklings kvarn. Albin Andersson var verkmästare hos en storbyggmästare, Jonsson i Borås. Ytterligare en verkmästare i denna firma ville att Albin Andersson och han tillsammans skulle starta en snickerifabrik. Det blev inte så p.g.a. viss skepticism hos Albin Andersson. Medarbetaren startade då ensam en fabrik. Det gick mycket bra för honom och detta sporrade Albin Andersson till att övertala sina bröder att medverka till att ytterligare en snickerifabrik startades. Albin Andersson var den bransch-kunnige av de tre, Anton Andersson var affärsmannen. Julius Andersson hade tidigare arbetat som snickare i Borås.

Firman startades som rent kompanjonskap mellan de tre bröderna, men 1912 övergick det till aktiebolag. Omkring 1915 skänkte Anton Andersson sina aktier till sin äldste son Walfred Andersson, som arbetade på kontoret i firman. Han dog ganska ung, och hans efterlevande maka behöll dessa aktier ända tills fabriken såldes till Gösta Persson 1946. Fabriken läge hade sin grund i att man endast kunde lita till vattenkraft och ånga om man skulle driva en fabrik på den tiden, och vid Kröcklings kvarn fanns ett vattenfall. Fabriken uppfördes i anslutning till ett spinneri. Först byggdes en damm vid Kröcklings kvarn, men fallhöjden var liten, så det räckte inte. Då byggde man ytterligare en damm c:a 75 meter därifrån med en turbin även där och med en draglina från denna upp till fabriken. Denna turbin fungerade som hjälpturbin för att få mera kraft. 75 hk utvanns tillsammans av de båda turbinerna.

Snickerifabriken brann ner 1904. I det intilliggande spinneriet hade man gas som belysning. Vid tändning flög en gnista i en bomullsbal och allt gick mycket snabbt. Detta var mellan jul och nyår 1904. Både spinneriet och snickerifabriken brann ner till grunden. Spinneriet las ner. Ägare okänd. Möjligen härstammade han från Norge. Den nya fabriken placerades vid den största av dammarna c:a 100 meter väster ut. P.g.a. branden beslöts att inte använda gas utan fotogen som belysningsmedel.

De första åren hade man 15 anställda. Som mest var det 45 (omkr. 1910/12). Vid fjorton års ålder fick man ta anställning. Provinsialläkaren undersökte den unge arbetaren och utfärdade en arbetsbok. Han kom sedan på besök en gång om året för att se till de unga arbetarna. Ibland kunde det finnas 8-10 pojkar på fabriken eftersom det inte fanns något annat dylikt arbete i bygden. Snickerifabriken var den enda industrin i Fristad. En av de allra äldsta också. Tegelbruket i Sparsör var äldre, men det var redan nedlagt när snickerifabriken startade. Så fanns spinneriet, som brann ner 1904. Men förmodligen inga fler.

Omkring 1915 kunde en ung arbetare ha en krona om dagen, men eftersom det var krigs- och inflationstider kunde motsvarande arbetare efter kriget 1918 ha 7,20 kr om dagen. Utbildningen skedde internt med hjälp av äldre kunniga arbetare. Chefen bestämde om löneökning alltefter kunnande. Sex år ansågs vara den tid som behövdes för att bli en gedigen yrkesman. Ackord fanns. Dock ej gemensamhetsackord utan snarare i form av ett slags beting, som den enskilde arbetaren kunde tjäna en slant extra på. I början på 1940-talet gick arbetarna in i fackföreningen. Vid ett flertal tillfällen anmodade fackföreningen dem att gå in, men de hade mer betalt än avtalet bjöd så de var inte intresserade. Slutligen hotades med blockad, och då fanns det ju inte mycket annat att göra än att gå med i fackföreningen.

Lönen utbetalades i många år var fjortonde dag, gick sedan över till att bli veckolön. Kontorspersonalen har i c:a trettio år haft månadslön. På slutet av fyrtiotalet kom den första betalda semesterveckan. Någon pensionsålder förekom inte. Det stod var och en fritt att arbeta så länge han orkade och ville.

Den första tiden började arbetsdagen klockan sex på morgonen och slutade klockan åtta på kvällen; lördag klockan fyra. Förmodligen omkring 1910 fick

man sluta klockan sju på kvällen liksom börja klockan sju på morgonen. 1920 kom sedan bestämmelsen om att man skulle sluta dagen klockan fem; lördag klockan ett. När arbetsdagen började klockan sju var det frukostrast mellan nio och halv tio. Då kokades kaffe i pannrummet av eldaren, som hade en stor kaffepetter i en ässja. När kaffet var färdigt bars det in i fabriken, och så satt arbetarna vid sina bänkar och åt den medhavda matsäcken. Flera av arbetarna hade även middagsmat med sig. Man hade en timmes middagspaus mellan ett och två. Klockan halv fem var det så kafferast igen. Den kafferasten försvann i och med att arbetsdagen förkortades till klockan fem.

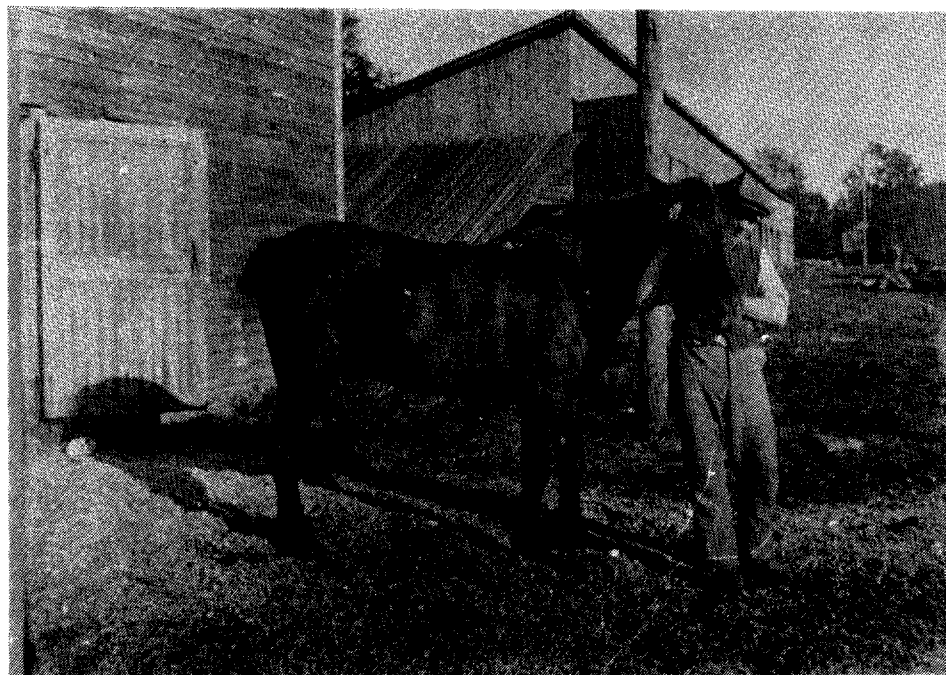
1916 fick fabriken elektricitet. Den första el-ledningen i Fristad drogs från Gingri Spetsfabrik till Snickerifabriken, därifrån till Anton Anderssons i Mölarp - platsen för fabriken kontor - vidare till Lövås och prästgården.

Albin Andersson hade byggt ett hus, Ekeberg, avsöndrat från Sölebo, under strejken 1909 alldeles intill prästgården. Nu kunde han komma med på el-ledningen. Man kan alltså säga att han faktiskt var en av Fristads allra första privata elabonnenter. Allmänna Svenska AB i Göteborg byggde ledningen. Till Fristads samhälle kom elektriciteten 1917. Ungefär samtidigt fick fabriken telefon; nr 17.

Maskiner omkring 1910-16: 2 st. 5-kuttriga hyvelmaskiner, en klyvsåg och ett kantverk, en rikt, en planhyvel och en tappmaskin, en stämaskin, en putsmaskin liksom diverse småsågar och fräsar.

Snickerifabriken kunde leverera alla slag snickerier såsom dörrar, fönster, skåp, trappor osv, men också trävaror av olika slag, dvs timmer som försågs och hyvlats upp i olika dimensioner. Medan snickerivarorna vanligtvis hamnade i bygden, spreds trävarorna över större delar av landet, t.ex. till olika delar av södra Sverige framförallt till Göteborg, som kunde få ta emot 5-6 järnvägsagnar i veckan, och till Skaraborgs län.

Samarbete förelåg mellan Fristads Snickerifabrik och Vänga Ångsåg och mellan Fristads Snickerifabrik och Lövås såg i Mölarp. Vänga Ångsåg ägdes av Anton Andersson med kompanjon från Borås. De köpte skogar i trakten och sågade och sålde till snickerifabriken. Lövås såg ägdes en tid av en person vid namn August Andersson. Han köpte upp timmer och sågade upp och sedan köpte snickeriet allt det sågade virket av honom.

Aram Andersson samt en av fabriken hästar.
Foto omkr. 1930.

Ända från första början räknade man på hus och lämnade in offerter och kunde som en följd av detta få leveranser till större och mindre byggnationer. Kommunikationen med kunderna upprätthölls med kortbrev och brevkort. Från början användes 4 hästar som transportdjur. Det blev så småningom 12-15 st. i stallet. När det blev extra mycket att köra hade man dessutom avtal med bönder, som ställde upp med sina hästar. Hästarna utfodrades på morgonen. Kuskarna gjorde detta efter en viss turordning. Var kusk hade sin vecka. Klockan sex varje morgon liksom lördag kväll och söndag hörde till passet. Det fanns både hingstar, hästar och ston. Aldrig några föl. När bilarna kom - den första lastbilen var en Ford, som inköptes efter 2:dra världskriget - krympte hästarnas antal till tre st., som kördes kortare sträckor inom samhället. Den siste hästen, Balder, gick i flera år som pensionär på fabriken. Han var mycket tillgiven. Nu och då hade han något mindre uppdrag i bygden eller i brädgården.

Eldningen i fabriken skedde genom högttryckspanna och kutterspån. De sista 10 åren i Mölarp hade man automatisk eldning - en stoker matade automatiskt in kutterspån från ett magasin, som låg alldeles bredvid panncentralen. Då fabriken flyttade till "Lappaträna" på 1960-talet skedde en stor förändring vad gäller sortimentet. P.g.a. konkurrens från specialiserade snickerifabriker, som t.ex. kanske endast tillverkade skåp, lade man ned själva snickeriet och övergick till enbart trävaruhandel.

När fabriken startade 1896 fanns det dessförinnan tre snickerifabriker i södra Sverige: en i Jönköping, en i Falköping och en i Borås, men när snickeriet i Fristad lades ner fanns det över 4000 inom samma område. I dag, den 22 januari 1979, är den gamla fabriken i Mölarp riven. Några av de nyare magasinerna, ett stort garage och ett kontor finns kvar - ett par magasin brann ner en natt i början av 1970-talet.

Så till sist ett par episoder ur livet på fabriken:

Dahlqvist, ägaren till Kröcklings kvarn, kom för att betala en räkning. Han hade endast småpengar med sig. Albin hade börjat bli gammal och lite fumlig i fingrarna, så det gick väl lite långsamt med pengaräkningen. In genom dörren kom Julius, som var känd för sin minst sagt svårlästa handstil. När han fick se Albin sa han: "Du skulle setta på en bank å räkna penga!" - "Ja", sa Albin, "å så sülle la du föra in'et i böckera!"

En person kom till firman för att hämta varor. Dessa var inte färdiga, så han väntade. Under tiden satt han på en plankan tillsammans med Julius under ett skärmtak vid ett av magasinerna. Då kom Albin: "Här har I et svart å gött!"

"Jaha", sa Julius, de e la plats för de me!"

En av arbetarna skulle gå till bussen, som gick från Gingri kyrkogård till Fristads järnvägsstation. Mellan ett magasin och stallet var utlagt plankor för att man inte skulle behöva trampa i den gödsel, som låg utanför stallet. Nu hade det regnat så plankorna hade blivit slippriga. När nu mannen ifråga kom gående på plankorna så slant han med ena benet. Då han försökte ta sig för med ena handen slant han också med andra foten, och snart låg han på magen grensle över plankorna. Då kom Julius förbi: "Va tar du de te, balar du?"

1) svart = svält

2) bala = rulla sig i sand,
som hönsen gör

Texten sammanställd efter intervju
med Aram Andersson, son till Albin
Andersson.

Ansvarig för text och intervju:
Birgitta Andersson, sondotter till
Albin Andersson.

AMERIKAEMIGRATIONEN FRÅN FRISTAD 1850 – 1930

Vid genomgång av Fristads utflyttningslängder, som finns bevarade sedan 1836 har jag funnit att ovannämnda år uttagits 382 stycken flyttningsbetyg till N. Amerika. Det första utlämnades den 21 april 1852 till en dräng på Påtorp. Under 1850-talet blev det endast 7 st. av vilka 4 var barn, men sedan ökade det för att kulminera under 80-talet då 139 betyg utlämnades, för att sedan minska fram till 1927 då det sista betyget under perioden utfärdades. Jag upprättar här en tabell över utvandringen under de olika årtiondena, visande utlämnade flyttningsbetyg samt antalet minderåriga samt Fristads innevånare vid årtiondets slut liksom ökningen under tioårsperioden.

Fristads folkmängd var 1850	919 personer	ökningen
1850-talet 7 st. därav 4 minderåriga	994 "	+ 75
1860- " 27 " " 14 "	1168 "	+ 174
1870- " 37 " " 10 "	1323 "	+ 155
1880- " 139 " " 31 "	1351 "	+ 28
1890- " 74 " " 9 "	1507 "	+ 156
1900- " 57 " " 6 "	1710 "	+ 203
1910- " 15 " " 0 "	1654 "	- 56
1920- " 18 " " 0 "	1892 "	+ 238

I början var det till stor del hela familjer som utvandrade men senare kom andra skäl än hoppet om bättre livsvillkor in i bilden, värnplikten som blev ett skäl för 18-19 åringar att emigrera för att slippa exercisen. Den stora vågen av utvandring kom på 1880-talet och för Fristads del blev den påverkad av en stor konkurs som då skedde i Långjumsbyn, där i april 1886 på en vecka 25 personer uttog flyttningsbetyg till Amerika. Det var 5 familjer med 12 barn, av vilka 3 var odöpta. Detta tyder på att även religiösa skäl medverkat till beslutet att emigrera. Fristads församling fortsatte att öka i folkmängd men under 1910-talet blev det en minskning med 56 personer, vilket berodde på Älvsborgs regementes inflyttning till Borås. Under 1920-talet ökade folkmängden ånyo och 1930 var den återhämtad vartill Folkhögskolans inflyttning medverkat. Av de 277 p. som under tiden 1850-94 utvandrade hade under samma tid 15 återvänt till Fristad, och av dessa hade 8 sedan vänt tillbaka till Amerika. Av de 105 personer som åren 1895-1930 utvandrade hade under samma tid 31 kommit åter, och av dem har såvitt jag kunnat finna ingen ångrat sig. Utom dessa som lagligen utvandrat förekom det åtskilliga rymningar till Amerika. Om dem som var bokförda på okänd ort förekommer det anteckningar "påstås vara i Amerika", men hur många kan man inte få någon säker uppgift om. En fullständig förteckning över alla utvandrare finns hos hembygdsföreningen, och hos undertecknad.

Valter Fridén

BRÖDERNA LARSSON

Så lyder faktiskt titeln på en doktorsavhandling. Underrubriken är En studie i svensk emigrantverksamhet under 1880-talet. Berit Brattne har blivit doktor på den avhandlingen.

I mitten av 1950-talet återfanns på en loge i Berghems församling en mängd lådor omfattande ett stort antal arkivhandlingar från den emigrantagentverksamhet som några bröder Larsson bedrivit mellan 1873 och 1933. De fem bröderna Larsson var födda i Berghems församling och söner till torparen Lars Thomasson och hans hustru Brita Andreasdotter. De hade ingått äktenskap år 1841 i Vänga. Måhända var de födda i denna församling och måhända finns än idag personer uti Vänga som kan känna sig befryndade med dessa emigrantbröder.

Sven-Evert Gustafsson

SOCKENSTUGAN I FRISTAD OCH »LÄRARINNA THOLDA»

I februari 1927 kom den 22-åriga småskolläraryrinnan, Tholda Katarina Pettersson, (senare gift Svensson) från Hällstads församling i Hällstads socken till Fristads församling i Fristads socken för att tjänstgöra som småskolläraryrinn i sockenstugan i Fristad. Vid samtal med henne den 20 januari 1979 berättade hon bl.a. följande från sin epok i sockenstugan:

När Tholda Pettersson kom till Fristad var hon nyutexaminerad från småskoleseminariet i Borås. Examen ägde rum i juni 1926. Den 6 oktober samma år valdes hon till lärarinna i Fristad och tillträdde formellt sin tjänst den 1 januari 1927.

- I början av 1930-talet nedlades ovannämnda seminarium p.g.a. överskott på lärare. När Tholda Pettersson var "nybakad" fanns det 900 arbetslösa småskollärare i landet. Hon tillhörde alltså de lyckliga som fick en tjänst. -

Anställningsförfarandet var år 1926 något annorlunda mot nuförtiden. Först skickades betygen in till skolstyrelsen i socknen. På basis av dessa plockades några sökande ut för att genomgå prov. Till Fristad kallades förutom Tholda ytterligare fyra sökande. Proven ägde så rum i dåvarande folkskolan, den s.k. Röda skolan, numera Musikens hus. Proven avlades inför följande personer:

Kyrkoherde Lindblad, folkskollärare Hjelmgren, folkskolläraryrinnan Gunhild Kjellgren, kommunalnämndens ordf. Wilhelm Andersson, fabrikör Anton Andersson, stationsinspektör Lidén, kommunalnämndslidamoten Emil Larsson. Dessa personer utgjorde skolrådet i Fristad. Prov avlades i alla undervisningsämnen. Som uppgift i ämnet Kristendom fick Tholda: Guds Faders omsorg. Det ansåg hon var ett mycket bra ämne, och var glad för det, men hon minns speciellt att hon lyckades läsa fel på Välsignelsen, och det, får man anta, var mindre bra.

Med ledning av proven utarbetades ett förslag på tre personer som rådet ansåg lämpliga. Därefter anordnades val i Fristads kyrka, dit alla röstberättigade kunge gå och rösta. De som var intresserade gjorde detta. Kunskap om kandidaterna hade man fått genom att besöka provlektionerna, som var offentliga. Hur stort valdeltagandet var vet inte Tholda, men ett vet hon, att hon valdes med acklamation!

I februari 1927 kommer alltså Tholda Pettersson till Fristad och få då bo i sockenstugan, där hon även skall tjänstgöra. Hon berättar, att sockenstugan var en lång, låg stuga, som låg i vägkanten där kyrkans parkeringsplats nu ligger. Det säges ibland att stugan skulle varit mycket gammal och tjänstgjort som fältskärns stuga under karolinertiden. Men Tholda säger, när detta kommer på tal, att hon endast med säkerhet vet, att sockenstugan tjänstgjorde som logement när nya kyrkan byggdes 1850. Samtidigt berättar hon också en hörsägen, nämligen att huset skulle ha legat i Mölarp och varit någon slags krogrörelse, men det får väl framtida forskning utvisa vad som kan vara sanning.

Uppe på vinden fanns ett stort bord och en av socknens stöttepelare sa till Tholda: "Vet fröken Pettersson, att det står ett bord på vinden, där självspillningar obducerades i gamla tider?"

Tholda säger, att hon aldrig gick upp på vinden, och att hon därför är lika osäker på den saken som om sockenstugan skulle ha inhytt en krogrörelse.

Sockenstugan var disponerad enligt följande: På södra gaveln låg skolsalen. Den var tämligen stor med fönster på två sidor. Längst bort i skolsalen stod en jättestor brun kakelugn, som det eldades i. Runt om kakelugnen var det glödhatt, men i vråarna var det ganska svalt. Skolsalen hade också en svart tavla men saknade orgel. Det hade Tholda med sig när hon kom. Katedern var ett stort slagbord. Eleverna satt två och två i gammaldags fasta bänkar. Golvet var breda furutiljor.

Mitt på huset fanns en farstu. Denna var gemensam för skolbarnen och lärarinnan. Bakom farstun fanns ett rum. På norra gaveln var lärarinnebostaden placerad: Kök och rum. Till detta räknades rummet bakom farstun. Värmen kom genom en kakelugn i vardera rummet och en järnspis i köket.

Skolsalen fungerade även som undervisningslokal för konfirmanderna och som lokal för sockenstämmorna.

Tholda läste alltid med två årskurser samtidigt. Varannandagsläsning förekom

ej. Skolklassen bestod vanligtvis av ett trettital barn från Fristad och Sparsör med omnejd. Barnen hängde sina kläder i farstun, och där ställde de också sina väskor med frukostmaten. I farstun fanns också en hink, som skulle fyllas på varje morgon med friskt vatten - en av fröken många uppgifter. Till denna hink hörde endast en skopa som alla drack ur. Det var ju naturligtvis också fröken som eldade, och under kalla vintrar kunde hon få börja elda klockan sju för att man skulle kunna vistas i salen.

Som lekplats använde man landsvägsdiket.

Till sockenstugan hörde också ett uthus, som låg vinkelrätt från norra gaveln. I det fanns vedbod och utedass.

De första åren i sockenstugan fick Tholda 125:- i månaden i lön plus bostad och vedbrand. Hon måste själv sörja för att gängse skatt inbetalades.

Den 11 november 1931 promenerade skolbarn och fröken iväg till den nya, moderna skolan på Majängen. Det var en slaskig novemberdag, men det hindrade inte fest och glädje. Tholda hade sytt blågula vimplar till alla barnen och man tågade med dem i händerna och med svenska flaggan i teten.

Till sist ett par små episoder från klassrummet i sockenstugan:

Barnen kom ibland med gåvor till fröken, särskilt till påsk. Det hände en gång att Tholda fick 20 tjog ägg!

Det hände också att en mormor en gång kom med smör och en kalvstek, när hon fick veta att Tholda nog inte med bästa vilja i världen skulle kunna flytta upp hennes svaga barnbarn.

Vid ett tillfälle hade fröken skrivit ett litet m på tavlan. Hon frågade eleverna, om de visste vad det var för en bokstav. En liten gosse sa: "Ja kan ente få'et te nôe aent än stôlpa å träer, sôm pappa jael (gårdsjar) me!

A-ljudet skulle läras in. Fröken satte upp en plansch på en apa. Samme gosse tillfrågades om vad det var för någonting. "Näe", sa han, "ja kan ente få'et te nôe aent än en lôn gubbe."

Birgitta Andersson

HUSET

Huset ligger där i snöskrud
Gammalt och skröpligt,
men ej övergivet.
I burspråkets små fönster
är det gardiner och
röda konstgjorda blommor.

Det vilar något rörande vackert
över huset, som står kvar
i den moderna bebyggelsen.
Förr bodde mor, far och fyra
barn där. Nu bor där
en dotter sommartid.

Då går hon omkring och donar.
Eldar i kakelugnen
när vädret är kyligt.
Sitter i solskenet på trappan
och dricker sitt morgonkaffe,
som förr om åren.

G. Elmarsdotter

SÅ BLOMMAR MIN BARNDOMS HAGE . . . VÅREN KOMMER TILL FRISTAD-BYGDEN

Kanske Hagen är vackrast om våarna. Ännu medan marken ligger brun och med den grå issörjan under hasselbuskarnas kvarsittande fjolårslöv. Då dagsmejan och nattkylan möts till tvekamp och ger en sällsam renhet och kyla åt skymningstimman. Dessa vårvällar är tidlösa, släktled efter släktled, har längtat och lyssnat med samma oro och andakt. Känt vårens hela obändiga kraft, storheten och skapelseundret.

I januari kommer de första trevande och förväntansfulla tonerna från talgoxarna. Sedan kommer ugglorna och korparna och berättar att snart börjar det stora spelet. Vinterns gråa och tofiga fjäderskrud byts ut mot vårliga färgklara bröllopsdräkter. Orrtupparna dansar redan runt mellan tuvorna ute på myren, klädda i sin allra blåsvartaste skrud. Spelet bubblar, och ögonvalkarna blir blodfullt röda. Sjöarna har slagit upp sina långa mörka råkar där åns strömfåra skär genom. Här på kanterna vid det grunda utloppet står nusvanflock vid svanflock och gnistrande vita fåglar sänker sig allt medan ett öronbedövande trumpetande av hälsningar utbyts.

I skymningen kommer nya vingbrus i luften, där är gässen som sänker sig ner i det grunda oset. Ja, i sanning, våren börjar bjuda sina långväga vänner till gästabud.

Buskar och träd börjar tona över i en annan färg.

Sunnan smeker mild fram över åkrarnas svarta plogtiljor, som höjer sig ur det gråsvarta snötäcket. I diken forsar och rinner smältvattnet. Och så är regnet här, dag efter dag silar det ner, smältvattensjöarna ute på gårderna växer.

På strandängarna står redan ryssjorna redo att ta emot de första lekgalna gäddorna. Nyss var koltrasten en tyst och tillbakadragen fågel, här i hagen. Som en stor gråsvart rätta ilade han in under de skyddande stenarna.

Nu har våren gjort honom på en gång så övermodig, och så sitter han där plötsligt på en av sina käraste spelplatser och talar om att nu har han kommit tillbaka till sitt revir och här skall han ha sin hona och ungar som förr om åren. Nu har han fått den rätta bäringen på sin sång.

Osynliga ljudvågor bär ut sången över hela hagen. Andra koltrastar lyssnar en stund förvånade, men länge får inte utmaningen vara obesvarad. Spelplatserna är snart besatta och så börjar vårspelet. Några dagar går, så kommer taltrasten och rödhakarna, bofinkarna och alla, alla de andra. Men nu har det börjat jäsa och spränga i den humusrika djupa lövjorden. Gång efter annan har ån svämmat över och givmilt delat med sig av slam och ruttna vattenväxter. Men så blir också växtligheten fram på sommaren tropiskt tät och yppig. Men nu kommer först blåsipporna en och en, och så med ens står marken full av dem överallt, under hasselbuskarnas knoppande grenar. Den blekblå blomman ser ut att ha lånat vårhimlens färg. Men länge får de inte vara allenarådande, nu kommer även vit-sipporna i allt större skaror. In i alla skrymsel där det ännu är bart och grått når de, mera robusta och framfusiga än blåsippan.

Så fortgår hagens blomning för att vid midsommar behagfullt stå i slösande färgprakt. Nu står olvonens vita blommor vackert mot det stora vildrosensnåret i rågången, midsommarblomster och smörbollar tävlar om att blomma rikligast. Efter de sank stränderna står hagens enda orchidé Jungfru Maria nycklar. Den ståtliga getramsens och hässelklockans trivs också här vid åbrinken.

Men vackrast är det ändå lite längre fram när axveronikan blommar i mängd och blandar sig med gulmåran, och längre bort utmed en av de otaliga bäckarna växer en och annan sällsynt växt, springkornet, inte i ett enstaka exemplar utan i en lång vacker häck. Det blå och gula är hagens signaturfärg. Den börjar med blåsippan och tonar slutligen ut med de sista axveronikorna.

ÄLGFAMILJ KOM I SKYMNINGEN

Hagen var en gång det stora äventyret för en liten grabb i knäbyxor, och med en fem, sex år på nacken. Hur många gånger låg han inte på magen och tittade

på allt det spännande i de vattenpölar som glömt sig kvar i någon av de uttorkade bäckarna. Längre in bland de svarta skuggorna, där granarna och storskogen började, vågade han sig aldrig, för mor talade om att därinne bodde de farliga trollen och ute vid ån fanns en annan farlig figur, ågubben.

Hagen hade ett annat utseende då än nu. Det var något av en löväng. Efter hela den gamla kvarnvägen var det slätteräng, vid midsommartid blev det som en saga av blommor, men sen kom liarna och svepte fram mellan tuvorna.

Sen många år är de nu borta som skötte och ansade ängen; män som kunde sköta en lie. Med en virtuos skicklighet letade sig det vassa skäret ut och in emellan tuvorna. Det var män som lärt sig hur det var att gå en match med segt ängsgräs. Nu är det borta. Ingen ansar längre hagen, det gav så lite för allt arbete.

Så kom björkslyt tillbaka och återerövrade de små åkerlapparna. En del mark fick blommorna lämna ifrån sig åt buskarna. Men blommorna kommer tillbaka år efter år, även om det inte är riktigt så ljus och vackert, så öppet och slösande, som när man förr kunde se in över hela hagen, ända bort mot den mörka granskogen.

Om vårarna då ån inte hann få undan allt smältvattnet, som givmilda höjder avlevererade i form av ystra bäckar, svämmade alltsammans över, alen, hasseln och de andra buskarna fick tvätta sina rötter i det kalla isvattnet. Då flöt ån inte lugn och stilla som om sommaren, nej den blev på en gång vild och bullersam, den kastade sig över kvarndammen, för att pröva sin styrka, den röt och dånade. När den trängde samman i damnluckorna, blev den på riktigt dåligt humör och bröt fram över kvarnvägen. Mäldfororna fick vackert vända om när de kommit nedan backen mot kvarnen och mjölnaren och familjen hans fick över höjderna söka sig fram till samhället.

En kväll på eftersommaren fick jag se en av de vackra bilder som bara naturen i givmildhet visar när man ödmjukt närmar sig och söker pejla dess innersta väsen. Konturerna var inte längre klara, dimslöjor dansade fram över vattnet, upp och ner kastade fladdermössen. Då på en gång som framväxta ur intet stod det tre skuggestalter, sagofigurer, därute i näckrosorna.

Länge dröjde det innan konturerna skärptes och den gamla älgkon och hennes båda kalvar blev verklighet. Så steg den ena kalven närmare modern och lade sakta upp huvudet på moderns rygg. De blev stående alldeles stilla och betraktade den andra tysta gestalten, han som bara hade två ben. Stunden var tidlös, djuren, vattnet, träden, den tätande skymningen, lika gärna kunde det varit en grottmänniska, som med sina flintvapen stått här i kanten och spanat. Det var som en brygga slagits mellan årtusenden, sakta släppte den underliga stämningen medan mörkret varligt suddade ut konturerna.

Bengt Ekberg

En i bygden legendarisk person, trävaruhandlare Love Nilsson, hade affärer med Fristads Snickerifabriks AB.

Många är de historier, som berättas om honom och hans slagfärdighet. Ett exempel: En av ägarna till Fristads Snickerifabriks AB, Anton Andersson, besökte Love Nilsson i ett ärende. Love Nilsson hade en tämligen ettrig foxterrier. Hunden mötte Anton Andersson och verkade aggressiv. När Anton kom in till Love sa han: "De va en liten arger hunn du har!" Då svarar Love: "Så-å, säger du de, de har ja la aldri märkt att han går på räv!"

Ytterligare en Love Nilsson-historia:

Platsen är denna gång Hotell Borås. Några trävaruhandlare, samtliga goda vänner, har kommit samman. Stämningen har så småningom blivit hög. I sällskapet befinner sig för tillfället en ung, tämligen obekant trävaruhandlare vid namn Carlsson. Han föreslog, att Love Nilsson och han skulle lägga bort titlarna med varann. Då sa Love: "Nu e de så att ja har ett begränsat antal, men om någon skulle falla ifrån, så ska ja komma ihåg Herr Carlsson."

Ännu ett exempel på Love Nilssons slagfärdighet:

Love Nilsson vistades ofta i Varberg tillsammans med ett illustert herrsällskap. Ett känt namn i detta sällskap var revy författaren Axel Engdahl. Herrarna spelade ofta vira och kunde då vara ganska högljudda. Därtill kom Love Nilssons något genomträngande stämma.

En natt frampå småtimmarna knackade det på dörren. In steg en herre i randig pyjamas. Han presenterade sig som Greve N.N. och frågade om inte herrarna kunde vara en smula tystare. Då upphävde Love sin gälla stämma och sa: "Du, Greve! Ja tycker du ser ut som en sån där dj-a markis!"

**EKSTRANDS
FOTO**

**Affär
Ateljé**

**KRISTINAS
ALLEHÄNDA**

**Presenter
Leksaker**

~ **INOMHUSTORGET** ~

**Fristad
Tel 691 70**

Välkommen!

DIVERSE FRÅN HEDEN

När Folkhögskolan flyttade in i de kvarvarande byggnaderna på Fristads hed började en ny epok. Om detta kan man läsa i en dikt av Nils Svensson:

På heden, där man skjutit skott i massvis genom åren
 skall skjutas idel nya skott, i synnerhet om våren.
 Men under lägerhyddans tak uti en lund så gröner,
 där höras inga knallar mer, blott knallars unga söner.

Dessförinnan var Heden en mötesplats för folk från bygden vid festliga tillfällen. Därom talar Paul Nilsson i sin bok Klerker, Sångare, Knektar:

"Ångvisslan ljuder titt och tätt från stationen, ty på midsommardagen gå extratåg. Lövklädda glida lokomotiven in, dragande långa människolass upp ifrån Herrljunga, Ljung och nerifrån den stora staden Borås, som nu blir helt avfolkad, ty en midsommardag på Fristadhed är det stora, som man väntat på. Öppna vagnar och täckta vagnar, alla äro de överfyllda av folk, glada, leende ansikten. Ljusa sommardräkter blanda färg i tavlan. Stadsfolk och lantfolk draga åt samma håll, ty envar äger någon kär bland de blågula gossarna."

AB Borås Plantskolor

510 45 Sparsör. Tel. 033-603 23

Inneh. Ulla o Eike Jünke

Plantskolan är ansluten till Statens Plantskolekontroll.

Ang. Mölarps kvarn och ö. Den 24 okt. träffades repr. för föreningen med landsantikvarie Henrik Ahnlund, repr. från Borås kommun, Stiftsnämnden och Kyrkan ang. Mölarps kvarns vidare öde. Då beslöts bl.a. att en uppvaktning hos Länsstyrelsens naturvårdsenhet skulle ske för att tillsammans med den försöka finna en lösning på problemen kring kvarnen och ön. En sådan uppvaktning gjordes den 21 nov hos Länsstyrelsen i Vänersborg. Från föreningen deltog Folke Andersson, Stig Flyckt samt Waldemar Johanneson. Från Pastoratet deltog Hugo Görander. Förutom från naturvårdsenheten deltog repr. från Stiftsnämnden, Skogsvårdsstyrelsen, Länsantikvarieämbetet samt landsantikvarie Henrik Ahnlund. Resultat: Till våren skall den delegation av nämnda instanser göra ett besök vid Mölarp för att närmare ta ställning hur frågan kan lösas.

Tidningen Fristadsbygden. Under året har föreningen utgivit första numret av tidningen Fristadsbygden, som av allt att döma fått ett gott mottagande bland medlemmar och allmänhet. Avsikten är att föreningen i fortsättningen skall utge denna publikation i den takt som ekonomi och krafter medger.

Slutord:

Sammanfattningsvis vill styrelsen framföra ett varmt tack till alla som på skilda håll och sätt bidragit till föreningens utveckling och tillväxt. En rad värdefulla personliga insatser har gjorts av många medlemmar - ibland i det tysta, - gåvor i olika former har kommit oss till del och icke minst uppmuntrande ord har bidragit till ett gott resultat. Vi anser oss ha ett gott år bakom oss men med många framförliggande uppgifter, vars lösning vi hoppas skall kunna genomföras med tillhjälp av medlemmarnas fortsatta benägna bistånd och uppmuntran.

TACK ALLA OCH ENVAR!

FRISTADS HEMBYGDSFÖRENING
Styrelsen

FEM ÅR MED FRISTADS HEMBYGDSFÖRENING

Fem år är ingen lång tid - speciellt inte inom hembygdsrörelsen.

De fem år som Fristads Hembygdsförening har existerat har för mig personligen varit fem intressanta år. Genom och inom hembygdsrörelsen har jag funnit många och trevliga nya bekantskaper. Engagerade personer inom denna rörelse har oftast mycket att ge. Många är tränade forskare i vår svunna tid med alla dess skiftande förhållanden och öden. Andra, som står mitt uppe i vår nutid, ger goda tips och uppslag till arbetsmetoder och aktiviteter, som kan vara efterföljansvärda.

Vår nutid kallas ibland för "historielös" i den bemärkelsen att den unga generationen saknar den historiska förankringen. Att medverka till att det inte bör vara så, är en stor och viktig uppgift hembygdsrörelsen har. Utan historisk förankring blir människorna alltför rotlösa och utan rätta tidsperspektiv. Såsom varande tillskyndare till denna förenings existens vill jag passa på att tacka alla som på olika sätt medverkat och bidragit till föreningens utveckling. Vi är nu 324 medlemmar - ett gott resultat efter endast fem år! Vi kan bli många fler! Framför allt kan vi bli många fler som deltar i det praktiska arbetet. Vi har så mycket att göra och det är så roligt att samlas kring de olika uppgifterna. Arbetet blir ett trevligt nöje det kan jag försäkra. Ett exempel på detta var vår "Lellemarten" där en stor grupp av våra medlemmar flitigt och uppoffrande deltog av hjärtans lust - och vi hade verkligen roligt tillsammans. Kom med och dela vårt glädje! Vi behöver så väl uppleva gemenskapens glädje i vår bistra nutid!

Det skulle kunna göras en lång lista med namn på personer som bidragit till många värdefulla insatser. Men låt mig säga TACK till alla goda krafter!

Waldemar Johanneson

FRISTADS GLASMÄSTERI AB

Ove Andersson

Svängvägen 7 FRISTAD
Tel 615 70 (ank. bostad)

Bilglasning Inramning Blyinfattning
och i övrigt fullständig glasmästeriservice

FRISTADS
suveräna
jubileumsbyxa

AB SKYDDSKLÄDER
FRISTAD

Rolf Sömmare AB

Specialiteer:

BORÅS

Tel. 033/10 15 10

Collegetröjor

Mysdressar

Badkappor

Morgonrockar

Fråga efter våra
produkter där Du
handlar kläder!

Vi är ett litet tryckeri i centrum av Borås.
Vår maskinpark är modern och vi arbetar snabbt.

Har Du ett färdigt original, en skiss eller enbart
en tanke hjälper vi Dig med resten.

En kopia eller tusentals tryck går lika bra.

Allt fler nöjda kunder visar att vårt arbete
uppskattas och att våra priser inte är för höga.

VÄLKOMMEN

Fristadsbo eller Sandhultsbo –
alla är vi numera BORÅSARE!

VÄLKOMNA till

BORÅSARNAS
resia

Allegatan 48, Borås
Tel 10 86 60